

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на тема:

„ПРИЧИНИ ЗА КУМАНСКИТЕ МИГРАЦИИ НА БАЛКАНИТЕ“

Автор: Константин Валериев ГОЛЕВ,
научен ръководител: доц.д-р Александър НИКОЛОВ

Дисертационният труд „Причини за куманските миграции на Балканите“ на Константин Валериев Голев, докторант към катедра „История на Византия и балканските народи“ в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, е с общ обем 471 стр., организирани в три големи глави, съответните тематични параграфи, увод, заключение и обширна библиография.

Въпреки съществуването на относително нови публикации за българо-куманските отношения в нашата и чуждата историография, особено през последните десетилетия, категорично следва да се каже, че темата на представения труд е достатъчно оригинална и новаторска. Нещо повече, Константин Голев с право разширява и „надгражда“ научната материя, надхвърляйки конкретиката в иначе сполучливото заглавие на своя труд. На практика авторът прави задълбочен анализ на самата история на кипчаците-кумани от времето на „собствената им древност“ и „героична епоха“, достигайки до финалните „акорди“ в тази богата и по своему трагична съдба на един средновековен народ, оставил ярки следи в историята и традицията на много други средновековни държави. В своя увод К. Голев подробно и аргументирано представя целите на изследването, неговото съдържание и постигнати научни приноси.

Глава I на представения труд сполучливо и остроумно е озаглавена „Куманският пасианс: теории за произхода и ранната история на куманите“. К. Голев прави подробен преглед на етнонимите, с които е позната кумано-кипчакската общност в средновековните извори, а и, в една или друга степен, и в науката. Авторът прави детайлизиран и прецизен преглед на изказаните в науката становища и хипотези, придружени с негови бележки и коментари. Към приведения от К. Голев пример за тъждество между понятията „кипчак“ и „куман“ в грузинската средновековна литература бих добавил и едно сведение от животописа за прочутата царица Тамар – там имаме директно посочване на куманите, съюзници на България в началото на XIII в., именно като „кипчаки“.

Висока оценка заслужава обзорът на етнонимите в латиноезичните, източните и особено в средновековните руски извори. И тук, както и на други места, Константин Голев прави уместни бележки и уточнения, които имат пряко отношение към темата, включително и към конкретни въпроси, засегнати в следващите глави и параграфи. Проследявайки различните теории за произхода на кипчаците, авторът основателно е възприел внимателен, балансиран и умерен подход. Специално бих искал да подчертая отличното познаване от страна на Константин Голев на съвременните интерпретации на темата за етногенезиса на кипчаците-кумани, тъй като тази тема се радва на популярност в днешните средноазиатски държави, на първо място Казахстан, в някои от републиките в състава на Руската федерация, а и по-общ план с оглед на тюркологията, историята на номадските народи, на „Златната Орда“, руските земи, и т.н.

Колегата К. Голев отделя подобавощо място на заплетения въпрос за ролята на кипчаците в Кимакския каганат и последвалите етнополитически промени и развития през XI-XII в.

Според мен авторът е прав, че процесите на симбиоза между кипчаки и кимаки не бива да се преекспонират, нито да се извеждат от контекста на глобалните събития в региона, на които пък е посветен последният параграф от I глава на дисертационния труд - „Верижните номадски миграции в евразийския степен коридор през XI в.“ Бих добавил и XII в., още повече, че в по-нататъшното си изложение авторът разглежда и анализира конкретни събития от въпросното столетие. Така или иначе, К. Голев има основание да поставя на преценка редица моменти от това „малко Велико преселение“, анализирани още преди години от Маркварт, П. Пейо, В. Бартолд и др. автори, както и от съвременни изследователи, вкл. Ом. Прицак. Посочените от Константин Голев „маркери“ и названия от рода на „китан“, „половци емякове“ и др. свидетелстват за сложността на тези миграции и съпътстващите ги етногенетични процеси.

Глава II от труда на К. Голев отново носи оригинално заглавие: „Дешт-и-Кипчак – куманите у дома“. Ако правя този напълно добронамерен коментар, то е защото още тук бих искал да подчертая, че нашият автор демонстрира както научна ерудиция, така и хубав, своего рода литературен стил. Впрочем, без да отричам собствения авторски стил на Константин Голев бих посочил, че поне в това отношение куманите имат своеобразен, макар и закъснял исторически „шанс“ - повечето от големите авторитети по темата, вкл. Д. Расовски, Ом. Прицак, Г. Фьодоров-Давидов, В. Стоянов, както и неговият научен ръководител Ал. Николов пишат именно така... Това поне за мене е изключително важно за всеки историк.

Връщайки се към глава втора на дисертацията, смятам за необходимо да подчертая, че К. Голев се е отнесъл изключително сериозно към типологията на т.нар. Пастирски номадизъм и неговите характеристики с оглед на кумано-кипчакската общност. Склонен съм да приема резервите на автора към образните, но твърде общи сравнение между степта и морето, споделяни от А. Тойнби, Г. Вернадски и др. – очевидно е, че степта, както впрочем и пустинята и тундрата, имат своя специфика, която за техните обитатели не е „външна“ и чужда, каквато е за представителите на седентарните общества. Когато се спира на социално-политическите характеристики на евразийските номади и конкретно на куманите, К. Голев полемизира с предложения от Питър Голдън, а в други варианти и от Б. Кумекон и др. автори, модел за устройството, най-малкото на географията на Дешт-и-Кипчак. Разбира се, предвид недостатъчните ни знания за обхвата на общността като цяло е трудно да очертаем нейните вероятни мащаби. С оглед на темата най-важна е общността, населяваща Северното Черноморие и земите до долното течение на Волга. Поне според моите разбирания авторът донякъде подценява политическия креативен потенциал на куманската общност - понятия от рода на „Черна“ и „Бяла Кумания“, „диви“ и „не-диви половци“ (първото е в руските извори, второто - конструкция на Ом. Прицак) и пр., все пак маркират не просто конфедеративни структури от „кланове“, а ранни държавни формации от типа на т.нар. „степни империи“. В този план съм склонен да се съглася повече с интерпретацията на Ом. Прицак, но няма съмнение, че тази куманска държавност е заредена с много и тежки вътрешни противоречия, катализирани неведнъж от външни атаки, и т.н. Именно на връзките с „външния свят“ Константин Голев отделя много място, като пръв в българската историография представя контактите на кипчаците с Хорезм, кавказките държави и Волжка България. Съответно, Константин Голев представя пълнокръвна и добре овладява от самия него информация, както и показателни примери за куманите в Унгария, като отделя много място на руско-куманските отношения през Средните векове, вкл. на ролята на т.нар. Черни Клобуци – номадските федерати на русите в граничната зона с куманите. Мога само да приветствам този подход, тъй като именно благодарение на такива аналогии можем да проумеем редица събития и процеси, имащи място в средновековна България, а и във Византия.

Глава III представлява конкретното „ядро“ на разглеждания дисертационен труд, което е видно и от нейния обем – не само като страници, но най-вече като привлечена и

анализирана изворова информация. За да не изпадам в подробности, ще кажа в резюме, че авторът демонстрира дълбоки познания по темата и нейните аспекти. Той е успял да обхване огромен масив от информация, като познава отлично почти всичко, което е казано по темата, вкл. на новите научни публикации в редица държави. Константин Голев не само дава разгърната картина на куманското участие в събитията на Балканите от средата на XI до края на XIII в., но е успял да открие достатъчно прецизно цяла „каскада“ от конкретни научни проблеми, внасяйки редица свои оригинални виждания и приноси. Като имаме предвид, че куманският фактор на практика засяга почти цялата външна политика и военна активност на Второто българско царство, картината е твърде широка и изпъстрена с много, и много имена, събития, спорни въпроси... Формулираната от автора теза за т.нар. „българофилия“ на куманите, независимо от условността на понятието, е добре обоснована. Разбира се, някои конкретни виждания на автора остават спорни (например тезата за третата преселническа „вълна“, която според К. Голев е пристигнала във Второто българско царство по морски път), но за мене не може да има никакво съмнение, че той се справил много успешно при решаването на фундаменталните въпроси на темата.

Предвид моите собствени проучвания от 80-те – 90-те години на XX в., първи по рода си в нашата историография в най-ново време, струва ми се, имам повече от необходимото основание да адмирирам постигнатото от Константин Голев в една толкова трудна и мащабна тема. Убедено мога да заявя, че представения дисертационен труд заслужава висока оценка и да призова колегите от почитаемото научно жури **да бъде присъдена на Константин Голев образователната и научна степен „доктор“**.

17.05.2013

Велико Търново

проф.д-р Пламен Павлов